

КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНАЛІСТИКА

БОРОВИК А. В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінально-
правових та адміністративно-правових
дисциплін, проректор з наукової роботи
(Міжнародний економіко-гуманітарний
університет імені академіка Степана
Дем'янука)

УДК 343.31+343.35

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.1.42>**КВАЛІФІКОВАНИЙ СКЛАД ОПОРУ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ
КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ**

У статті досліджено актуальні питання кримінальної відповідальності за опір, поєднаний з примушенням потерпілих шляхом насильства або погрози застосування такого насильства до виконання явно незаконних дій (ч. 3 ст. 342 КК). Розкрито особливості кваліфікації різних проявів насильства під час такого опору, зокрема завдання побоїв, заподіяння тілесних ушкоджень, смерті.

Встановлено, що у теорії кримінального права різні прояви насильства під час опору, поєднаного з примушенням до виконання явно незаконних дій, одна частина вчених пропонує кваліфікувати лише за ч. 3 ст. 342 КК, а друга – за сукупністю: за ч. 3 ст. 342 КК та відповідними частинами ст. 345, або 346, або 350 КК (залежно від категорії потерпілих).

Аргументовано, що неоднозначність підходів вчених щодо кваліфікації різних проявів насильства (побоїв, тілесних ушкоджень різного ступеня) під час опору, поєднаного з примушенням до виконання явно незаконних дій, обумовлено вадами конструкції ч. 3 ст. 342 КК. Йдеться про складений злочин, який утворюють опір та інші злочини, що полягають в насильстві (побої, легкі, середньої тяжкості, тяжкі тілесні ушкодження). Конструкція складеного злочину, передбаченого ч. 3 ст. 342 КК, породжує низку проблем кваліфікації відповідних кримінально-протиправних діянь.

З огляду на зазначене погрози застосування насильства з метою примушення потерпілих, передбачених ч. 1, 2 ст. 342 КК, до виконання явно незаконних дій слід кваліфікувати лише за ч. 3 ст. 342 КК. У протилежному випадку матиме місце порушення принципу «non bis in idem», а також правила кваліфікації складених злочинів за однією статтею як одиничного злочину. Однак за таких обставин певні види насильства під час опору будуть каратися менш суворо (санкція ч. 3 ст. 342 КК передбачає покарання у виді обмеження волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років), ніж за звичайних обставин. Тому перспективною видається пропозиція щодо виключення ч. 3 ст. 342 з КК.

Ключові слова: опір, насильство, погроза застосування насильства, примушення, побої, легкі тілесні ушкодження, середньої тяжкості тілесні ушкодження, тяжкі тілесні ушкодження, кваліфікація кримінального правопорушення, представник влади, працівник правоохоронного органу, складений злочин.

Borovyk A. V. Qualified Resistance: Current Issues of Criminal Liability

The article examines topical issues of criminal liability for resistance combined with coercion of victims by means of violence or threat of such violence to perform clearly illegal actions (Part 3 of Article 342 of the Criminal Code). The author reveals the peculiarities of qualification of various manifestations of violence during such resistance, in particular, causing beatings, bodily harm, and death.

It is established that various manifestations of violence during resistance combined with coercion to perform clearly illegal actions in the theory of criminal law are proposed by some scholars to be qualified only under Part 3 of Article 342 of the CC. The others propose combination: under Part 3 of Article 342 of the CC and relevant parts of Articles 345, or 346, or 350 of the CC (depending on the category of victims).

It is argued that the ambiguity of scholars' approaches to the qualification of various manifestations of violence (beatings, bodily injuries of varying degrees) during resistance combined with coercion to perform clearly illegal actions is due to the flaws in the construction of Part 3 of Article 342 of the CC. This is a compound crime, which is formed by resistance and other crimes involving violence (beatings, light, moderate, grievous bodily harm). The construction of a compound crime under Part 3 of Article 342 of the CC gives rise to a number of problems in qualifying the relevant criminal offenses.

In view of the above, threats to use violence to force victims under Art. 342(1) and (2) of the CC should be qualified only under Art. 342(3) of the CC. Otherwise, there will be a violation of the principle of "non bis in idem," as well as the rule of qualifying compound crimes under one article as a single crime. However, certain types of violence during resistance under such circumstances will be punished less severely (the sanction of Part 3 of Article 342 of the CC provides for a sentence of restriction of liberty for up to five years or imprisonment for a term of two to five years) than under normal circumstances. Therefore, the proposal to exclude part 3 of Article 342 from the CC looks promising.

Key words: *resistance, violence, threat of violence, coercion, beatings, light bodily harm, moderate bodily harm, grievous bodily harm, qualification of a criminal offense, representative of the authorities, law enforcement officer, compound crime.*

Постановка проблеми. З метою забезпечення ефективного виконання працівниками правоохоронних органів та іншими представниками влади службових обов'язків у ст. 342 КК України криміналізовано опір зазначеним особам під час виконання ними службових обов'язків.

Зазначена кримінально-правова заборона є одним із важливих елементів цілісної системи кримінально-правових норм призначення забезпечити кримінально-правову охорону представників влади. Адже важливою умовою функціонування органів державної влади та органів місцевого самоврядування є створення надійної та ефективної системи кримінально-правової охорони їх авторитету від злочинів та кримінальних проступків на чому неодноразово наголошено в попередніх дослідженнях [1, с. 164; 2, с. 59].

Серед кримінальних правопорушень проти авторитету представників влади, насамперед працівників правоохоронних органів, на практиці досить поширеним є опір представникові влади, працівникові правоохоронного органу, державному виконавцю, приватному виконавцю, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві, уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (ст. 342 КК України).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Актуальні проблеми кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян знайшли відображення у працях Г. Є. Болдаря, Л. П. Брич, А. С. Габуди, Н. О. Гуторової, Ю. П. Дзюби, Л. В. Дороша, О. О. Дудорова, О. В. Зайцева, І. М. Залялової,

О. О. Кашкарова, В. А. Клименка, В. О. Навроцького, В.І. Осадчого та інших. Водночас низка питань у цій сфері залишаються недостатньо дослідженими або дискусійними, а тому потребують подальших наукових розвідок.

Мета статті полягає у дослідженні кваліфікованого складу опору, передбаченого ч. 3 ст. 342 КК України, та формування на цій основі пропозиції щодо удосконалення законодавства та практики його застосування.

Виклад основного матеріалу. Кваліфікований склад опору міститься у ч. 3 ст. 342 КК – опір, поєднаний з примушенням потерпілих шляхом насильства або погрози застосування такого насильства до виконання явно незаконних дій.

Для застосування цієї норми слід з'ясувати зміст термінів «примушення», «насильство», «погроза застосування насильства», «явно незаконні дії».

Примушення у теорії кримінального права визначають по-різному, зокрема як фізичний або психічний вплив на потерпілого з тим, щоб примусити його, всупереч бажанню, виконати явно незаконні дії [3, с. 768]; як вимагання чогось від потерпілого незалежно від його волі й бажання [4, с. 798]; як спонукання до здійснення діяння проти волі потерпілого [5, с. 1106]; фізичний або психічний вплив з метою приневолити потерпілого виконати, всупереч його бажанню, явно незаконні дії [6, с. 718]. Наведене свідчить про те, що примушення полягає у фізичному чи психічному впливі на потерпілого та обов'язково здійснюється всупереч його волі. Тому й не дивно, що в ч. 3 ст. 342 КК йдеться про примушення шляхом насильства або погрози застосування такого насильства.

Опір може супроводжуватися насильством чи погрозою його застосування або ж відбуватися без нього. Тому слід розмежовувати *насильницький* і *ненасильницький опір*.

За спостереженнями І. І. Давидович і С. А. Габуди судова практика свідчить, що опір найчастіше супроводжується застосуванням фізичного насильства щодо потерпілого або погрозою застосування такого насильства [7, с. 142; 8, с. 11]. Певною мірою це обумовлено тим, що опір без насильства чи погрози його застосування важче доводити у кримінально-процесуальному порядку. Окрім того, не слід виключати можливі випадки кваліфікації ненасильницького опору як адміністративного правопорушення – злісної непокори.

Насильство при примушенні – протиправна поведінка суб'єкта, що супроводжується впливом на тканини тіла потерпілого, унаслідок чого йому заподіюються фізичний біль, легкі або середньої тяжкості тілесні ушкодження чи обмежується його воля [4, с. 798]. Тобто насильство в ч. 3 ст. 342 КК тлумачать лише як фізичне насильство. Це цілком логічно, оскільки погроза застосування такого насильства є другим альтернативним способом примушення.

Під насильством у складі злочину, передбаченого ч. 3 ст. 342 КК, на переконання Л. П. Брич слід розуміти фізичне насильство – незаконне позбавлення волі, зв'язування, інші насильницькі дії, побої, а також легкі або середньої тяжкості тілесні ушкодження [9, с. 1052]. На думку В. А. Клименка, насильство, як ознака примушення при кваліфікованому опорі, може виражатися у зв'язуванні, утриманні потерпілого, позбавленні його можливості вільно пересуватись у просторі у зв'язку з ізоляцією його у приміщенні, салоні чи кузові автомобіля, в умисному нанесенні удару, побоїв, тілесних ушкоджень тощо [3, с. 769]. О. А. Чуваков стверджує, що насильство у цьому випадку полягає в умисному нанесенні ударів, побоїв, тілесних ушкоджень [10, с. 608]. С. А. ГАбуда відстоює позицію відповідно до якої ч. 3 ст. 342 КК охоплюється насильство, яке виявляється в умисному завданні удару, побоїв, вчиненні інших насильницьких дій, які завдали фізичного болю, а також у заподіянні легких та середньої тяжкості тілесних ушкоджень [8, с. 12].

Найбільш повно цей спосіб примушення розкрив Г. Є. Болдарь. На його думку під примушенням шляхом насильства слід розуміти заподіяння потерпілому ударів, побоїв, тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, незаконне позбавлення або обмеження волі (наприклад, ізоляція в приміщенні, салоні чи кузові автомобіля), інші насильницькі дії (наприклад, щипання, викручування кінцівок, защемлення тієї чи іншої частини тіла за допомогою будь-яких пристроїв, здушування шиї, вибивання волосся, застосування електричного струму або термічних факторів тощо) [11, с. 322].

Аналіз позицій вчених свідчить про те, що вони відрізняються насамперед за способами насильства, зокрема видами тілесних ушкоджень. У зв'язку з цим виникає закономірне запитання як кваліфікувати різні прояви насильства, чи охоплюються вони ч. 3 ст. 342 КК, чи потребують кваліфікації за сукупністю кримінальних правопорушень? Розглянемо кваліфікацію кожного виду фізичного насильства.

Кваліфікація побоїв (ч. 3 ст. 342 КК). Щодо кваліфікації побоїв у випадку, передбаченому ч. 3 ст. 342 КК, позиції вчених різняться як в категорії потерпілих (йдеться про працівника правоохоронного органу чи іншого потерпілого, зазначеного в ст. 342 КК), так і в необхідності кваліфікації відповідних кримінально протиправних діянь за сукупністю.

Умисне заподіяння побоїв працівнику правоохоронного органу під час опору, поєднаного з примушенням до виконання явно незаконних дій, на думку С. І. Дячука, кваліфікують лише за ч. 3 ст. 342 КК [5, с. 1107].

Однак більшість вчених пропонує кваліфікувати такі діяння за сукупністю.

На думку В. А. Клименка якщо при опорі працівникові правоохоронного органу чи військовослужбовцю, який одночасно є працівником правоохоронного органу, було нанесені побої, вчинене необхідно кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ч. 3 ст. 342 і ч. 2 ст. 345 КК [3, с. 769].

Г. Є. Болдарь наголошує, що спричинення працівникові правоохоронного органу під час опору побоїв утворює реальну сукупність злочинів і, окрім ч. 2 або ч. 3 ст. 342 КК, потребує додаткової кваліфікації за ч. 2 ст. 345 КК. Якщо під час опору представнику влади (крім працівника правоохоронного органу), державному виконавцю, члену громадсько-го формування з охорони громадського порядку і державного кордону, військовослужбовцю або уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб були заподіяні побої, дії винного підлягають кваліфікації за сукупністю злочинів, передбачених ч. 2 або ч. 3 ст. 342 КК та ч. 2 ст. 350 КК [11, с. 322].

В. І. Осадчий стверджує, що якщо ж згадане примушування чиниться щодо осіб, зазначених у ст. 346 КК, і потерпілому нанесено побої вчинене має кваліфікуватися за ч. 3 ст. 342 та ч. 2 ст. 346 КК [4, с. 799].

Таким чином умисне заподіяння побоїв працівнику правоохоронного органу під час опору, поєднаного з примушенням до виконання явно незаконних дій, пропонують кваліфікувати або лише за ч. 3 ст. 342 КК або ж за сукупністю кримінальних правопорушень (ч. 3 ст. 342 та ч. 2 ст. 345 або ч. 2 ст. 346 КК).

Кваліфікація легких тілесних ушкоджень (ч. 3 ст. 342 КК). Щодо кримінально-правової оцінки легких тілесних ушкоджень частина вчених пропонує заподіяння такого насильства кваліфікувати лише за ч. 3 ст. 342 КК. О. А. Чуваков і Л. В. Дорош вважають за доцільне за ч. 3 ст. 342 КК кваліфікувати заподіяння легких тілесних ушкоджень потерпілим, зазначеним в ст. 342 КК [10, с. 608; 6, с. 718]. Натомість окремі прибічники такого підходу обмежуються певними категоріями потерпілих. С. І. Дячук пропонує кваліфікувати за ч. 3 ст. 342 КК умисне заподіяння під час опору легких тілесних ушкоджень лише працівнику правоохоронного органу [5, с. 1107], а В. А. Клименко, навпаки заподіяння легких тілесних ушкоджень у цьому випадку потерпілому, який не є працівником правоохоронного органу [3, с. 769]. В. І. Осадчий стверджує, що ч. 3 ст. 342 КК охоплюється заподіяння легких тілесних ушкоджень потерпілому (крім представників влади, перелік яких наведено в ст. 346 КК) [4, с. 799].

Лунають також пропозиції легкі тілесні ушкодження, передбачені ч. 3 ст. 342 КК, кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень.

На думку В. А. Клименка якщо при опорі працівникові правоохоронного органу чи військовослужбовцю, який одночасно є працівником правоохоронного органу, було заподіяно легке тілесне ушкодження, вчинене необхідно кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ч. 3 ст. 342 і ч. 2 ст. 345 [3, с. 769]. Схожу позицію висловлює Г. Є. Болдарь, однак вона обмежується лише працівником правоохоронного органу [11, с. 322].

За сукупністю злочинів пропонують кваліфікувати і заподіяння легких тілесних ушкоджень під час згаданого примушування державному чи громадському діячу (В. І. Осадчий –

за ч. 3 ст. 342 та ч. 2 ст. 346 КК [4, с. 799]) та представнику влади (крім працівника правоохоронного органу), державному виконавцю, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, військовослужбовцю або уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (Г. Є. Болдарь – за ч. 2 або ч. 3 ст. 342 КК та ч. 2 ст. 350 КК [11, с. 322]).

Кваліфікація середньої тяжкості тілесних ушкоджень (ч. 3 ст. 342 КК). Окремі вчені заподіяння потерпілим середньої тяжкості тілесних ушкоджень радять кваліфікувати лише за ч. 3 ст. 342 КК. На переконання Л. В. Дорош заподіяння потерпілому при вчиненні опору середньої тяжкості тілесних ушкоджень охоплюється ч. 3 ст. 342 КК і додатково кваліфікації не вимагає [6, с. 718].

Однак більшість дослідників пропонує у цьому випадку диференційований підхід залежно від категорії потерпілих.

На думку С. І. Дячука умисне заподіяння таких ушкоджень працівнику правоохоронного органу слід кваліфікувати лише за ч. 3 ст. 342 КК [5, с. 1107]. Натомість В. А. Клименко зауважує, що заподіяння середньої тяжкості тілесних ушкоджень потерпілому, який не є працівником правоохоронного органу, охоплюється диспозицією ч. 3 ст. 342 КК [3, с. 769]. О. А. Чуваков стверджує, що заподіяння представникові громадськості або військовослужбовцеві тілесних ушкоджень середньої тяжкості, кваліфікується за ч. 3 ст. 342 КК [10, с. 608].

Водночас лунають пропозиції кваліфікувати такі діяння за сукупністю.

На думку В. А. Клименка якщо при опорі працівникові правоохоронного органу чи військовослужбовцю, який одночасно є працівником правоохоронного органу, було заподіяно середньої тяжкості тілесне ушкодження, вчинене необхідно кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ч. 3 ст. 342 і ч. 2 ст. 345 [3, с. 769].

Г. Є. Болдарь наголошує, що спричинення працівникові правоохоронного органу під час опору середньої тяжкості тілесного ушкодження утворює реальну сукупність злочинів і, окрім ч. 2 або ч. 3 ст. 342 КК, потребує додаткової кваліфікації за ч. 2 ст. 345 КК. Якщо ж такі ушкодження заподіяно представнику влади (крім працівника правоохоронного органу), державному виконавцю, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, військовослужбовцю або уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, то дії винного підлягають кваліфікації за сукупністю злочинів, передбачених ч. 2 або ч. 3 ст. 342 КК та ч. 2 ст. 350 КК [11, с. 322].

В. І. Осадчий стверджує, що заподіяння потерпілому за цих же умов середньої тяжкості тілесних ушкоджень потребує додаткової кваліфікації за ч. 2 ст. 122 КК (умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження, вчинене з метою примусу потерпілого до певних дій), яка передбачає більш суворе покарання (позбавлення волі від трьох до п'яти років), ніж ч. 3 ст. 342 КК. Кваліфікувати заподіяння потерпілому під час примушення його до виконання явно незаконних дій середньої тяжкості тілесних ушкоджень за ч. 2 ст. 345 (потерпілим є працівник правоохоронного органу) чи за ч. 2 ст. 350 КК (потерпілим є службова особа) не потрібно – адже ці статті, на відміну від ч. 2 ст. 122 КК, не містять вказівки на примус потерпілого до певних дій і санкції відповідних її частин не суворіші, ніж санкція ч. 2 ст. 122 КК. Якщо ж згадане примушування чиниться щодо осіб, зазначених у ст. 346 КК, і потерпілому заподіяно середньої тяжкості тілесні ушкодження, вчинене має кваліфікуватися за ч. 3 ст. 342 та ч. 2 ст. 346 КК [4, с. 799].

Кваліфікація тяжких тілесних ушкоджень (ч. 3 ст. 342 КК). Усі вчені солідарні в тому, що у випадку заподіяння потерпілому при вчиненні опору, поєднаного з примушенням потерпілого до виконання явно незаконних дій, тяжкого тілесного ушкодження такі діяння кваліфікуються за сукупністю злочинів – ч. 3 ст. 342 та ч. 3 ст. 345, або ч. 3 ст. 350, або ч. 3 ст. 346 КК.

На думку С. І. Дячука якщо умисне заподіяння працівнику правоохоронного органу тяжкого тілесного ушкодження є також засобом опору, поєднаного з примушенням працівника правоохоронного органу до виконання явно незаконних дій, – то вказані дії кваліфікуються за сукупністю злочинів, передбачених ч. 3 ст. 342 та ч. 3 ст. 345 КК [5, с. 1107].

Л. П. Брич зазначає, що заподіяння потерпілому при вчиненні опору, поєднаного з примушенням потерпілого до виконання явно незаконних дій, тяжкого тілесного ушкодження за наявності підстав потребує додаткової кваліфікації залежно від виду потерпілого та тяжкості наслідків, що настали, відповідно, за ч. 3 ст. 345, ч. 3 ст. 350 [9, с. 1052]. Такої ж позиції дотримується Л. В. Дорош [6, с. 718].

На думку В. А. Клименка заподіяння тяжких тілесних ушкоджень потерпілому, який не є працівником правоохоронного органу, кваліфікується за ч. 3 ст. 342 та ст. 121 КК. Якщо ж тяжке тілесне ушкодження заподіяно при опорі працівникові правоохоронного органу чи військовослужбовцю, який одночасно є працівником правоохоронного органу, вчинене необхідно кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ч. 3 ст. 342 і ч. 3 ст. 345 КК [3, с. 769].

Г. Є. Болдарь наголошує, що у разі заподіяння працівникові правоохоронного органу під час опору тяжких тілесних ушкоджень дії винного слід кваліфікувати за ч. 2 або ч. 3 ст. 342 КК та ч. 3 ст. 345 КК. Якщо під час опору представнику влади (крім працівника правоохоронного органу), державному виконавцю, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, військовослужбовцю або уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб були заподіяні тяжкі тілесні ушкодження, дії винного підлягають кваліфікації за сукупністю злочинів, передбачених ч. 2 або ч. 3 ст. 342 КК та ч. 3 ст. 350 КК [11, с. 322].

Таким чином більшість вчених заподіяння тяжких тілесних ушкоджень під час опору, передбаченого ч. 3 ст. 342 КК пропонує кваліфікувати за ч. 3 ст. 342 та ч. 3, 4 ст. 345 КК якщо потерпілим є працівник правоохоронного органу та за ч. 3 ст. 342 та ч. 3 ст. 350 КК якщо потерпілою є інша особа, зазначена в ст. 342 КК. Виняток становить позиція В. А. Клименка про необхідність кваліфікувати заподіяння тяжких тілесних ушкоджень потерпілому, який не є працівником правоохоронного органу, за ч. 3 ст. 342 та ст. 121 КК [3, с. 769], яка видається необґрунтованою.

Водночас В. І. Осадчий вносить деякі уточнення, що стосуються державного чи громадського діяча. На думку дослідника заподіяння потерпілому під час опору, поєднаного з примушенням його до виконання явно незаконних дій, тяжких тілесних ушкоджень потребує додаткової кваліфікації за ч. 3 ст. 345 КК (коли потерпілий є представником правоохоронного органу), за ч. 3 ст. 350 КК (коли потерпілий є службовою особою), за ч. 3 ст. 346 КК (коли потерпілий є представником влади згідно з переліком, наведеним у диспозиції цієї норми) [4, с. 799].

Кваліфікація заподіяння смерті (ч. 3 ст. 342 КК). Щодо кваліфікації заподіяння смерті Г. Є. Болдарь наголошує, що якщо при вчиненні опору працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця було умисно вбито або здійснено замах на їх життя, дії винного необхідно кваліфікувати за ч. 2 або ч. 3 ст. 342 КК та ст. 348 КК [11, с. 322]. На переконання Л. В. Дорош опір, поєднаний із заподіянням смерті, кваліфікується з урахуванням потерпілого за сукупністю злочинів відповідно за ст. 348 або п. 8 ч. 2 ст. 115 КК [5, с. 718]. Л. П. Брич зазначає, що заподіяння потерпілому при вчиненні опору, поєднаного з примушенням потерпілого до виконання явно незаконних дій, тяжкого тілесного ушкодження або смерті за наявності підстав потребує додаткової кваліфікації залежно від виду потерпілого та тяжкості наслідків, що настали, відповідно, за ч. 3 ст. 345, ч. 3 ст. 350, ст. 348 КК [9, с. 1052].

Найбільш оптимальною видається позиція про необхідність кваліфікації умисно вбивства або здійснення замаху на нього за сукупністю злочинів залежно від категорії потерпілих – за ч. 3 ст. 342 КК та ст. 348 або п. 8 ч. 2 ст. 115 КК.

Кваліфікація захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника (ч. 3 ст. 342 КК). З огляду на наявність спеціальної норми, що міститься у ст. 349 КК (Захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника) опір, поєднаний із утримуванням представника влади чи працівника правоохоронного органу з метою спонукання державної чи іншої установи, підприємства,

організації або службової особи вчинити або утриматися від вчинення будь-якої дії як умови звільнення заручника треба кваліфікувати за сукупністю злочинів – за ч. 3 ст. 342 та ст. 349 КК. Таку позицію підтримують В. А. Клименко [3, с. 769] та Г. Є. Болдарь [11, с. 322].

Неоднозначність підходів вчених щодо кваліфікації побоїв і тілесних ушкоджень різного ступеня під час опору, поєднаного з примушенням до виконання явно незаконних дій, обумовлено вадами конструкції ч. 3 ст. 342 КК. З одного боку, у цій нормі не конкретизовано різновиди насильства. Хоча, з другого боку, сама вказівка на насильство дає підстави стверджувати, що принаймні окремі його різновиди охоплюються ч. 3 ст. 342 КК, а тому не потребують кваліфікації за сукупністю. Фактично у цій нормі має місце складений злочин. Під складеним злочином пропонують розуміти вид одиничного злочин, що складається з двох або більше суспільно небезпечних діянь, об'єднаних в одній кримінально-правовій нормі, принаймні за одне з яких встановлено самостійну кримінальну відповідальність в іншій кримінально-правовій нормі [12; 13, с. 201]. У ч. 3 ст. 342 КК складений злочин утворюють опір та інші злочини, що полягають в насильстві (побої, легкі, середньої тяжкості, тяжкі тілесні ушкодження). Конструкція складеного злочину, передбаченого ч. 3 ст. 342 КК, породжує низку проблем кваліфікації відповідних кримінально-протиправних діянь. Йдеться про недотримання загального правила кваліфікації складених злочинів за однією статтею як одиничного злочину, а не сукупності злочинів [12, с. 41]. Окрім того, створення складених злочинів шляхом додавання кваліфікуючої ознаки, що є самостійним складом злочину є порушенням принципу «non bis in idem» ще на стадії законотворення, наслідки якого проявляються протягом всього часу дії та застосування КК. Суть цього порушення полягає у тому, що фактично законодавець сам встановлює кримінальну відповідальність двічі за одне, даючи дві правові оцінки одному й тому ж діянню, спершу як самостійному злочину, а згодом як складовій частині іншого злочину, передбачаючи підвищену кримінальну відповідальність за цей складений злочин. Ще однією стороною порушення принципу «non bis in idem» законодавцем під час нормотворення є те, що він створює умови для помилок у правозастосовній практиці, а саме, притягнення особи до кримінальної відповідальності одночасно за складений злочин та за його частину (діяння, що додається до основного). Така ситуація є недопустимою, зважаючи на те, що той злочин, до якого додається кваліфікуюча ознака-злочин, може бути вчинений і без неї з тією різницею, що кваліфікуватися він буде як простий склад злочину (тобто за частиною першою відповідної статті КК, якщо не буде інших кваліфікуючих ознак) [14, с. 103–104].

У теорії кримінального права висловлюють пропозиції щодо виключення із ст. 342 КК кваліфікованого складу злочину. Наприклад, І. І. Давидович зауважує, що ч. 3 ст. 342 КК передбачає занадто ускладнене поєднання дій – такий їх «конгломерат» (опір + примушення шляхом насильства або погрози), який навряд чи буде мати місце фактично. В жодній з понад 40 досліджених нею по місту Києву кримінальних справ, розглянутих за ст. 342 КК, не йдеться про злочин, передбачений ч. 3. Тому вона вважає за недоцільне подальше існування цієї норми у КК [7, с. 151, 222]. Насправді у судовій практиці мають місце випадки кваліфікації злочину за ч. 3 ст. 342 КК [15], однак аргументи дослідниці щодо занадто ускладненого поєднання відповідних дій (опору + примушення) заслуговують на увагу. Враховуючи зазначене, а також інші проблеми обумовлені конструкцією цього складеного злочину, обґрунтовано видається пропозиція щодо виключення ч. 3 ст. 342 з КК.

Окрім того, викладене свідчить про те, що неузгодженість положень щодо потерпілих у статтях, що містять підстави кримінальної відповідальності за посягання на представників влади, а також інших осіб породжує проблеми створення різних підходів щодо кваліфікації відповідних кримінальних правопорушень.

Висновок. У теорії кримінального права різні прояви насильства під час опору, поєднаного з примушенням до виконання явно незаконних дій, одна частина вчених пропонує кваліфікувати лише за ч. 3 ст. 342 КК, а друга – за сукупністю: за ч. 3 ст. 342 КК та відповідними частинами ст. 345, або 346, або 350 КК (залежно від категорії потерпілих).

Неоднозначність підходів вчених щодо кваліфікації різних проявів насильства (побоїв, тілесних ушкоджень різного ступеня) під час опору, поєднаного з примушенням до виконання явно незаконних дій, обумовлено вадами конструкції ч. 3 ст. 342 КК. Йдеться про складений злочин, який утворюють опір та інші злочини, що полягають в насильстві (побої, легкі, середньої тяжкості, тяжкі тілесні ушкодження). Конструкція складеного злочину, передбаченого ч. 3 ст. 342 КК, породжує низку проблем кваліфікації відповідних кримінально-протиправних діянь.

З огляду на зазначене погрози застосування насильства з метою примушення потерпілих, передбачених ч. 1, 2 ст. 342 КК, до виконання явно незаконних дій слід кваліфікувати лише за ч. 3 ст. 342 КК. У протилежному випадку матиме місце порушення принципу «*non bis in idem*», а також правила кваліфікації складених злочинів за однією статтею як одиничного злочину. Однак за таких обставин певні види насильства під час опору будуть каратися менш суворо (санкція ч. 3 ст. 342 КК передбачає покарання у виді обмеження волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років), ніж за звичайних обставин. Тому перспективною видається пропозиція щодо виключення ч. 3 ст. 342 з КК.

Список використаних джерел:

1. Боровик А. В. Класифікація кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальних правопорушень проти журналістів. *Нове українське право*. 2022. Випуск 2. С. 163–176. DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2022.2.23>
2. Боровик А. В. Безпосередні основні об'єкти кримінальних правопорушень проти представників влади. *Публічне право*. 2022. № 2 (46). С. 59–72. DOI: <https://doi.org/10.32782/2306-9082/2022-46-6>
3. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / відп. ред. С. С. Яценко. 2-ге вид., переробл. та доповн. Київ : А.С.К., 2002. 968 с.
4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея [2-ге вид., переробл. і доповн.]. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.
5. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / за заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. [2-ге вид., переробл. та доповн.]. Київ : Дакор, 2008. 1428 с.
6. Кримінальний кодекс України: наук.-практ. комент.: у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., доповн. Харків: Право, 2013. Т. 2: Особлива частина. 1040 с.
7. Давидович І. І. Кримінально-правова охорона представників влади і громадськості, які охороняють правопорядок : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2007. 252 с.
8. Габуда А. С. Кримінально-правова характеристика складу опору особам, наділеним владними повноваженнями : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2012. 21 с.
9. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [А. М. Бойко, Л. П. Брич, О. О. Дудоров та ін.] ; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка [10-те вид., переробл. та доповн.]. Київ : Дакор, 2018. 1360 с.
10. Кримінальний кодекс України: наук.-практ. комент. / [О. М. Алієва, А. П. Бабій, Л. К. Гаврильченко та ін.] ; відп. ред. Є. Л. Стрельцов. 5-те вид., переробл. та доповн. Харків: Одиссей, 2008. 800 с.
11. Кримінальне право. Особлива частина: підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Луганськ : Елтон-2, 2012. Т. 2. 780 с.
12. Вознюк А. А. Конструкції одиничних складів злочинів, передбачених ст.ст. 255, 257, 258-3, 260 КК України. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2016. № 4 (12). С. 35–44.

13. Вознюк А. А. Теоретичні та практичні проблеми кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них як посягання на громадську безпеку : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2018. 652 с.

14. Гнатів І. М. Принцип «non bis in idem» у кримінальному праві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2013. 228 с.

15. Вирок Мукачівського суду Закарпатської області від 11 грудня 2018 р. Справа № 303/5322/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78453750>

